

הליכות עולם לוי

(חבקוק ג' ו')

לעילוי נשמת ר' יהודה לוי ז"ל

פרשת ויצא

זמן ר"ת	צאת השבת	חלקת נרות שבת	לוח אור החיים
17:44	17:10	16:19*	י-ם
17:40	17:08	16:17	ת"א
17:39	17:08	16:17	חיפה
17:44	17:10	16:20	ב"ש

* לנחמיה 40 דק': 15:59

יעקב ורחל מרכבה לשכינה

וכמו שנאמר בגמרא (פירובין י"ג:) תנו רבנן שתי שנים ומחצה נחלקו בית שמאי ובית הלל הללו אומרים נוח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא והללו אומרים נוח לו לאדם שנברא יותר משלא נברא נמנו וגמרו נוח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא עכשיו שנברא יפשוש במעשיו ויש אומרים ימשמש במעשיו. והנה הרמח"ל בספרו העצום מסילת ישרים (פרק ג') ביאר שתי לשונות אלו וז"ל: ותרעה ששני הלשונות הם שתי אזהרות טובות ומועילות מאד, כי הנה הפשוט במעשים הוא לחקור על כלל המעשים ולהתבונן בו, הנמצא בהם מעשים אשר לא יעשו אשר אינם הולכים על פי מצות ה' וחוקיו, כי כל אשר ימצא מאלה יבערם מן העולם. אך המשוש הוא החקירה אפילו במעשים הטובים עצמם, לחקור ולראות היש בעינים איזה פניה אשר לא טובה או איזה חלק רע שיצטרך להסירו ולבערו. והרי זה כמשמש בבגד לבחון הטוב וחזק הוא או חלש ובלוי כן ימשמש במעשיו לבחון תכונתם בתכלית ההבחנה עד שישאר זך ונקי. עכ"ל. וא"כ מידה זו היתה אצל רחל אמנו שפשפשה כל ימיה במעשיה לתקנם ולהישרם שיהיו טובים ומיטלים, וזאת רצתה התורה להשימנו, אלא שזה בא בקרבה מתוך מידת המשמשנות שהיתה כבר טבועה בה, והיא ניצלה אותה לטובה.

וכן יעקב אבינו היה כך ממשמש במעשיו, ומידה זאת רואים משאלותיו ששאל את בני חרן, שהיה בודק כל דבר וממשמש בו, ולכן כאשר ראה אותה מיד הבין שהיא מתאימה לו, ובזה נבין מה שמספרת לנו התורה על רחל שהיתה רועת צאן, ויעקב אבינו בפרשה לוקח את תפקידה והוא הופך להיות משקד ומתמיד עצום רועה צאן, ובזה מצטרף אל מלאכת אבותיו אברהם ויצחק שגם הם רעו צאן, ולכאורה מה הענין בעיית הצאן, אבל הענין הוא שעם הצאן הם היו רחוקים משאון העיר המרעש בני האדם, והם דבקו בה' ודברו עימו והיו עובדי ה' רגע רגע, ולכן זכה יעקב כמו האבות להיות מרכבה לשכינה, דהיינו שהשכינה לא סרה מהם, ואמנם גם רחל היתה רגל רביעית במרכבה וכמו שמוכר בספר ידיד נפש על הזוהר (בראשית דף ק"ג ע"א), ודוד החליפה כשש מאות שנה מאוחר יותר, וכידוע שניהם מאותה בחינה של המלכות, אבל איך זכתה להיות רגל רביעית, עשתה זאת על ידי רעיית הצאן כמו שלושת האבות שרעו את הצאן והפכו מרכבה לשכינה, וכך היא, ולכן יעקב בראותה הבין שהיא מתאימה לו. ומה גם ששניהם כאמור משמשו במעשיהם.

[אמנם האור החיים בתחילת פרשתו (כ"ה י"ג) כותב שיעקב אבינו הוא רגל רביעי במרכבה והמפרשים נתקשו הלא הוא היה רגל שלישית ולא רביעית, ותיצור ע"פ מדרש שאדם הראשון היה רגל ראשונה במרכבה, וא"כ שלושת האבות שבאו אחריו השלימו, ונמצא שיעקב היה רגל רביעית. ואולם אם באנו להשוות את כל המדרשים, א"כ אפשר לומר שאדם הראשון היה עם שלושת האבות המרכבה, וכאשר באה רחל, יצא אדם הראשון ונכנסה רחל, ואפשר מפני שהיתה בת זוגו של יעקב אבינו, ישנה עדיפות שהיא תהיה הרגל המחוברת ליעקב, וכאשר בא דוד יצאה רחל ונכנס דוד ואולי לסיבת שהיו צריכים את רחל שתתפלל על הגלויות. וברוך ה' יודע].

אחים יקרים, ראינו מעלתם של יעקב ורחל אשר בנו שניהם את בית ישראל, וזכתה רחל שהיא כנגד השכינה ויצאה ממנה יוסף ובנימין שהיו צדיקים והשכינה את השכינה בישראל, שבחלק יוסף נבנה המשכן ובחלק בנימין נבנה המקדש, שהשכינה שרתה עליהם והשרו אותה על כל העולם, שהלכו בדרך אימם אמנו רחל הצדקה. [ועל דברי הוסף לי תלמידי בשיעור, שאולי זהו שנאמר אצל יוסף שהיה ממשמש בעיניו (עין רבי"ח בראשית דף כ'), שקיבל מידה זו מאימו אלא שבהיותו בן שבע עשרה השתמש בה למשמש בעיניו ובשערו, אבל באמת משמש במעשיו כל ימיו ועל כך תעיד העובדה שזכה למלוכה כרחל שזכתה למלכות. והוא נפלא].

בפרשתנו אנו קוראים על נישואיהם של יעקב ורחל ועל כל בנין בית ישראל על ידי הברז"ל, בלהה רחל זלפה לאה, שמהם יצאו שנים עשר השבטים, והנה התורה נותנת לנו סימני דרך בהקשר ליעקב ורחל ללמדנו על מעלתם ודרגתם שהם עיקר הבית, וכמו שדרשו ורחל עקרה, היא עיקרה של בית, ואף בני לאה היו מודים בכך, וכמו שכתב רש"י בפרשתנו (ל"א ד') וז"ל: ויקרא לרחל וללאה - לרחל תחלה ואח"כ ללאה שהיא היתה עקרת הבית שבשבילה נזדווג יעקב עם לבן ואף בניה של לאה מודים בדבר שהרי בועז ובית דינו משבט יהודה אומרים כרחל וכלאה אשר בנו שתיים וגו' הקדימו רחל ללאה. עכ"ל. וכן הוא ברש"י על רות (ד' א'), ע"ש.

והנה יעקב כבר מעת פגישת רחל יודע הוא שהיא ראויה לו להקים את בית ישראל, ורק הוא בוכה שהיא לא תזכה להקבר איתו במערת המכפלה, כמבואר ברש"י (כ"ט י"א) על ויבך יעקב, ואמנם כאשר מגיע יעקב הוא שואל שאלות רבות את בני חרן, מהיכן הם ואם מכירים את לבן ומה שלומו ומה מעשיהם כעת כאן בצהרי היום, כידוע, וצריכים אנו להבין מה רצונה של התורה להשמיע לנו בדו שיח שבינם האם להראות את כוחו וגבורתו של יעקב שבסופו של דבר הרים האבן באצבעו.

וכאשר קוראים את הפרשה רואים מצד אחד על מסירותה העצומה של רחל אימנו שמסרה את הסימנים ללאה אחותה ובלבד שלא תתבייש, וזה שבח גדול ומעלה עצומה, וכפי שמבואר במדרש איכה זכות זו עמדה לעם ישראל ותעמוד להם בעת שיחזרו מן הגלות. ואולם מאידך מספרת לנו התורה גם דברים הנראים תמוהים במקצת על רחל אימנו, בשעה שנולד יוסף אמרה רחל אסף ה' את חרפתי (י"ג), ופירש רש"י בפירושו השני וז"ל: ואגדה כל זמן שאין לאשה בן אין לה במי לתלות סרונה משיש לה בן תולה בו מי שבר כלי זה בנך מי אכל תאנים אלו בנך. ע"כ. והדבר תמוה, אלו מחשבותיה לא רחל אימנו בעת לידת יוסף אחר שהיתה עקרה כל כך הרבה שנים, ועוד מדוע דוקא היא אמרה כך, ולא לאה ואחרות, הלא כל מי שאינה נשואה יכולים להאשים אותה בשבירות ואכילה שיש בבית, מדוע דוקא רחל התיחסה לזה. ועוד יש לתמוה שבהמשך נקרא על רחל שגנבה את התרפים לאביה, ואמרו רבותינו כדי שלא יעבוד עבודה זרה, לכאורה מדוע דוקא רחל ולא לאה, האם לה לא הפריע התרפים. ועוד, שכאשר חיפש לבן נאמר (ל"א י"ג) וַיֵּצֵא מֵאֶקֶל לָאָה וַיָּבֵא מֵאֶקֶל לְרָחֵל, ופירש רש"י: כשיצא מאוהל לאה חזר לו לאוהל רחל קודם שחפש באהל האמהות, וכל כך למה לפי שהיה מכיר בה שהיא משמשנית. עכ"ל. והוא תמוה שהתורה תזכיר לנו אפילו ברמז גנאי כזה על רחל אמנו שהיא משמשנית, והגם שאפשר לומר שאביה לבן זוכר אותה כך מקטנותה ואינו גנאי כל כך, מ"מ לכאורה אינו ראוי לומר כן על רחל אמנו.

ונראה לבאר הכל בס"ד, ותחילה נפרש שבאמת דוקא בשל כך שרחל היתה משמשנית האשימו אותה באכילה ושבירה, ולכן דוקא היא אמרה אסף את חרפתי, ולא אחרות, שאותן לא האשימו שהם לא היו משמשניות, אולם מידת המשמוש לא נאמרה בתורה כגנאי אלא כשבח, שעניין אותה כל דבר, היא לא התעלמה, הסתכלה מסביב מה עושים ומה צריך לעשות, ומידה זו נובעת מתוך משמשנות, אלא שבהיותה קטנה בביתה נגעה בכל חפץ, וכאשר גדלה נגעה בכל מידה ומידה שנמצאת בקרבה, עבדה על מעשיה.

הליכות וזהלכות

אל תיקרי הליכות אלא הלכות (נידה ע"ג).

הליכות לשבת (מלאכת קוצר)

פירות שנשרו בשבת מן העץ

כ. אמרו רבותינו (ביצה ב: ג.) פירות הנושרין בשבת ויום טוב אסורים באכילה, גזירה שמא יעלה ויתלוש. וכן פסק הרמב"ם (פכ"א משבת ה"ז) פירות שנשרו בשבת אסור לאכלן עד מוצאי שבת, גזרה שמא יתלוש. [ובתוספות (ביצה ג, ד"ה גזירה) ביארו שאסורים גם משום מוקצה, שהרי בבין השמשות של ערב שבת היו מוקצים, ומתוך שהוקצו בבין השמשות הוקצו לכל השבת כולה, ושאלו א"כ מדוע צריך גם לטעם של גזירה שמא יעלה ויתלוש, והסיקו שטעם זה צריך באופן שנפל בחצר ביתו ומטעם מוקצה אינו נאסר שיש שם עורבים שהוא מוכן להם ומוכן גם לאדם, ונאסר לאדם רק מטעם שמא יעלה ויתלוש, וקצת קשה על טעם זה שבגמרא (פסחים נ"א:) אינו פשוט שהוא לכל הדעות, וכפי דעת רבין בשם ריש לקיש דעת חכמים שהמוכן לעורבין אינו מוכן לאדם, ועיין עוד שם בתוס' (ד"ה מוכן) שתירצו קושיא זו אחרת, ומ"מ בכל אופן יש חשש שמא יעלה ויתלוש]. וכן פסקו הטו"ש"ע (סי' שכ"ב סעי' ג') והוסיפו שאסורים דוקא בו ביום אבל מותרים מיד בצאת השבת. וביאר הבית יוסף הטעם מפני שלא נעשה בהם מלאכה בשבת, לא גזרו בצאת שבת בכדי שיעשו. וכתב הפרי מגדים (משב"ז שם ס"ק ב') שאפילו אם יש לו ספק אם נשרו הפירות מן העץ בשבת או קודם השבת, הפירות אסורים, מטעם שכל דבר שיהיה מותר בצאת שבת אפילו ספיקו אסור וכן פסק המשנ"ב (שם ס"ק ה'). [ובשער הציון (אות ח') כתב שזה ירושלמי שהובא בתוספות בפסחים (נ"א:) סוף ד"ה מחלוקת), וכן פסק בספר חזון עובדיה (שבת ח"ד ע"ג פ"ג) ואולם הפרי מגדים הביא אופנים שאין לו היתר במוצאי שבת, וא"כ צריך להיות מותר בשבת, ובכל זאת אסר משום חזקה שהיו מחוברים, ואולם באמת הוא מחלוקת אם באיסור דרבנן הולכים אחר חזקה לאסור (כמבואר בשו"ת יו"ד סי' ק"י דיני ס"ס אות כ', ובפ"ת אות כ' בשם הפרי חדש שחולק), ע"ש וצ"ע].

קצץ גוי פירות לעצמו

כא. ואם הגוי קצץ הפירות לעצמו, כתב הטור (סי' שכ"ה) שיש מתירים לישראל לאכול מהם, כמו שאר מלאכות שעשה הגוי לעצמו שישראל מותר להנות מהם, ויש אסורים כמו פירות הנושרים מאליהם, שבדבר מאכל החמירו יותר, ושכן מסתבר שלא גרע מפירות הנושרים מאליהם. [וכעין שכתבו התוספות (בשבת קכ"ב, ד"ה משתמש) שבאור שהדליק הגוי לצורכו לא גזרו חכמים לאסור הנאתו שמא ידליק הגר בעצמו, ואילו בפירות שנשרו מאליהם אסרו אכילתם שמא יעלה ויתלוש, והטעם לכך שתלישה היא מלאכה קלה לעשותה ואדם להוט אחר המאכל ובקל יבוא לתלוש בעצמו]. וכתב הבית יוסף (שם) שהמעין בספר המצוות יראה שבפירות אסר לגמרי משום שלא גרע מפירות הנושרים. וכן פסק בשו"ע (סי' שכ"ה סעי' ה'). ועוד כתב הטור שאפילו אם הוא ספק אם ליקטן הגוי היום או לא, יש לאסור. וכן פסק בשו"ע (סי' שכ"ה סעי' ז').

להריח בעץ הדס

כב. במסכת סוכה (ל"ז:) אמר רבה [הרי"ף גורס רבא, וכן הגירסא בב"י] הדס במחומר מותר להריח בו, אתרוג במחומר אסור להריח בו, ומה הטעם, הדס שעומד להריח אם תתיר לו להריח הוא לא יבוא לגזוז אותו. אולם אתרוג עומד לאכילה ואם תתיר לו להריח בו יבוא לגזוזו.

וכן פסקו הרי"ף (סוכה י"ח.) והרא"ש (סוכה פ"ג סי' כ"ה) וז"ל הרמב"ם (פכ"א משבת ה"ז) הדס המחומר מותר להריח בו שאין הנייתו אלא להריח בו והרי ריחו מצוי אבל אתרוג ותפוח וכל הראוי לאכילה אסור להריח בו במחומר גזרה שמא יקוץ אותו לאכלו. עכ"ל. והעתיקו לשונו הטור (ס"ו של"ו) והשו"ע (סי' של"ו סעי' י'). [ודע שרבו חננאל גורס בגמרא בדיוק הפוך, וז"ל: הדס במחומר אסור להריח בו גזירה שמא יתלוש. אתרוג מותר שלא יבוא לתלוש שעשוי לאכילה ואסור לאכול ממנו. והביאו דבריו הגהות אשרי (על הרא"ש שם.) ובחידושי הר"ן (ביצה י"ד.) מדפי הרי"ף, ד"ה דגון) כתב כן בשם הגאונים וז"ל: הדס במחומר אסור להריח בו שכיון שעומד לריח, אין היכר ויבוא לקוצו, אתרוג שעומד לאכילה לא יבוא לקוצו. ע"כ. וציין אליהם בגליון הש"ס להגרע"א (סוכה שם), ואמנם הב"י כתב שמאחר ושלוש עמודי ההוראה הרי"ף הרמב"ם והרא"ש מסכימים לדעת אחת ודאי שכך ההלכה, ואולם המ"א (סי' של"ו ס"ק י') כתב שהיש"ש מחמיר כדעת הר"ן, מ"מ פסק המשנ"ב (ס"ק מ"ח) כהאליה רבה (ס"ק י"א) שהעיקר כפסק השו"ע מכיון שהר"ן בשם הגאונים הוא יחיד, וגם הר"ן בעצמו אינו סובר כן, אולם לענ"ד אם היה רואה שגם דעת רבנו חננאל כן, ושיעור הרבה ראשונים הביאו דבריהם (עיין בחזו"ע שבת ד' ע"ג בהערה ה'), היה מחמיר או כותב שראוי להחמיר, שכן דרכו. אולם להלכה יש לנקוט כדעת השו"ע והרמ"א שמותר].

קצץ גוי הדסים בשבת

כג. מבואר במסכת עירובין (מ.) שגוים שקצצו הדסים ביום טוב, אסורים להריח בהם בו ביום, ובערב מותרים בכדי שיעשו, דהיינו שימתינו שיעור זמן שלוקח עד שיגזזו אותם. וכן פסק הרמב"ם (פ"ב מיום טוב ה"י), והוא הדין בשבת. [ואולם הר"ן (סוכה י"ח.) מדפי הרי"ף ד"ה א"ה שרית) כתב שלפי דעת רבנו תם (שהובא בתוס' שבת קכ"ב, ד"ה משקה), שכל שהיהודי היה יכול לעשותו בהיתר, גם אם הגוי עשה זאת באיסור, מותר ליהודי להשתמש בו, וא"כ לפי מה שראינו בהלכה הקודמת הרי יכול היה להריח מן ההדסים גם בלעדי הגוי, אלא שנתקשה מן הגמרא בעירובין שמשמע שאסור, ותיירץ שהגמרא בעירובין מדברת באופן שהגוי הביא מחוץ לתחום, שאז היהודי לא היה יכול ללכת ולקחת משם, ומכיון שהיהודי לא היה יכול לעשות בהיתר, אסור. ואולם רוב הראשונים חלקו על דעת רבנו תם, וכבר התוספות (שם) הביאו שר' יצחק חלק עליו ואסר, וכ"כ הר"ן (שבת מ"א:) ד"ה מילא) על שיטת ר"ת שהיה דחוקה ואינה מחוורת, ומשמע שסובר כ"י, וכ"כ הרב המגיד (פ"ו משבת ה"א) בדעת הרמב"ם, וכן כתב הב"י (סי' שכ"ה) בשם מהר"ם שכן נוטה דעת הרא"ש (שבת פט"ו סי' י"ב). ובדרכי משה (שם אות ח') הביא שיש מקילים, ושמהר"ל בתשובה (סי' ק"ט) כתב שלא תתיר ר"ת אלא בדיעבד אבל לא לכתחילה. והנה בשו"ע (סי' שכ"ה סעי' י') פסק כדעת האסורים, והרמ"א בהגה הביא שיש מקילים ואע"פ שיש להחמיר מ"מ אין למחות ביד המקילים, ע"ש].

ישראל שקצץ בשבת הדסים

כד. וכל זה בגוי, אבל בישראל שקצץ הדס בשבת, דינו כעושה שאר מלאכות בשבת, שאם היה במזיד אסור לו לעולם ולאחרים מותר במוצאי שבת מיד, ואם היה בשוגג אסור לו ולאחרים בשבת, ולמוצאי שבת מותר לו ולאחרים מיד. וכדברי השו"ע (סי' ש"ה סעי' א') וכן פסק בשו"ת מים חיים משאש (סי' ק"ה) והביא דבריו בספר הלכה ברורה (סי' ש"ה סעי' ל"ו), וכתב שאע"פ שאמרו רבותינו (פסחים כ"ו.) מראה קול וריח אין בהם משום מעילה, מ"מ הם אסורים בהנאה. [וכמבואר בשו"ת יבי"א (ח"ו חא"ח סי' ל"ד אות ה'), ומ"מ כך מוכח מן הגמרא בעירובין שאסרה להריח בהדסים שנקטפו ביום טוב ולא התירה מפני שזה רק ריח].